

מלך לא דן ולא דנים אותו

מסכת סנהדרין פרק ב משנה ב – דין המשנה

המלך לא דן ולא דנין אותו, לא מעיד ולא מעידין אותו, לא חולץ ולא חולצין לאשתו, לא מַנְיָם ולא מיבמין לאשתו. רבי יהודה אומר: אם רצה לחלוץ או ליבם זכור לטוב. אמרו לו: אין שומעין לו.¹

וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וְצִדְקָה לְכָל עַמּוֹ: (שמואל ב ח טו).²

דברים רבה ה ח פרשת שופטים – הקב"ה הוא שדן את המלך

"כי תבוא אל הארץ... ואמרת אשימה עלי מלך" - הלכה: מלך ישראל שהיה לו עסק, מהו שיהא מותר לו לדון לפני בית דין? כך שנו חכמים: "מלך לא דן ולא דנין אותו ולא מעיד ולא מעידין אותו" - לַמְדוֹנו רבותינו, למה אין דנין את המלך? אמר ר' ירמיה: שכתוב בדוד המלך: "מלפניך משפטי יצא" (תהלים יז ב) - הוי, אין בריה דן את המלך אלא הקב"ה.³

רבותינו אומרים: אמר הקב"ה לישראל: בני, כך חשבתי שתהיו [בנין] חורין מן המלכות... חשבתי שלא תהא אימת מלכות עליכם... אבל אתם לא בקשתם כן... כבר הזהרתי על ידי משה ואמרתיו לו: הואיל וסופם לבקש להם מלך בשר ודם, מהם ימליכו ולא מלך נכרי...⁴

מסכת סנהדרין דף יט עמוד א – שיטת הבבלי, הבחנה בין מלכי ישראל ומלכי דוד

"מלך לא דן ולא דנין אותו" - אמר רב יוסף: לא שנו אלא מלכי ישראל, אבל מלכי בית דוד - דן ודנין אותו. דכתיב: "בית דוד כה אמר ה' דינו לבוקר משפט" (ירמיהו כא יב). ואי לא דיינינן ליה - אינהו היכי דייני? והכתיב: "התקוששו וקושיו" (צפניה ב א), ואמר ריש לקיש: "קִשְׁטָם⁵ עצמך ואחר כך קִשְׁט אחרים"⁶! אלא מלכי

¹ כפשוטו, המלך אינו נזקק למערכת המשפט כבעל דין או כעד וגם לא מכהן כדיין. לא רק בדיני ממונות, אלא בדיני נפשות, אישות ומן הסתם גם לא בדיני איסורים (עונש מלקות, מיתת בית דין וכיוב'). בניגוד למשל לכהן גדול שכן דן ודנים אותו, ככתוב משנה אחת קודם: "כהן גדול דן ודנין אותו מעיד ומעידין אותו חולץ וחולצין לאשתו ומיבמין את אשתו". האם זה משום שהמלך עומד מעל לחוק ולמשפט? לחלוק כבוד למלכות? הפרדה בין הרשויות, או מגבלות מציאות וכוח? כך או כך, לא מצאנו דין זה בתוספתא, רק זאת: "מלך ישראל אין עומד בשורה להתנחם ואין עומד בשורה לנחם אחרים... לא חולץ ולא חולצין לאשתו ולא מיבם ולא מיבמין את אשתו" (תוספתא סנהדרין (צוקרמאנדל) פרק ד הלכה ב).

² פסוקים רבים נוספים יש לנו במקרא על המלך כשופט. משפט שלמה הידוע, מלכים א ג כח: "וַיִּשְׁמְעוּ כָל יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיֵּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט", בישיעיהו טז ה: "וְהוֹכֵן בְּחֶסֶד נֶפֶס אֲשֶׁר עָלָיו בְּאֵמַת בְּאֵהָל דָּוִד שֹׁפֵט וְדָרַשׁ מִשְׁפָּט וּמָהָר צִדְקָה", בירמיהו כא יב: "בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר ה' דִּינּוֹ לִבְקֹר מִשְׁפָּט וְהִצִּילוּ גְזוֹל מִיַּד עוֹשֶׂק וְכוּ", בהושע ה א: "שָׁמְעוּ זֹאת הַפְּהִנִים וְהַקְּשִׁיבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ הָאֲזִינוּ כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט וְכוּ", ועוד ועוד. ראו דברינו [מלך במשפט יעמיד ארץ](#) בפרשת משפטים. אז ניחא שלא דנים את המלך, אבל "מלך לא דן", הכיצד?

³ ובמדרש תהלים (בובר) על פסוק זה: "אמר ר' יוחנן: אמר דוד לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, אתה מלך ואני מלך, ראוי למלך לדון את המלך". רוצה לומר, המלך הוא חשוב ונכבד ומורם מעם ומלכותא דארעא (מלכות הארץ) כעין מלכותא דרקיעא (מלכות השמים), המלך אולי שופט את העם (נושא שעדיין צריך לברר) אבל אין מי שישפוט אותו רק המלך שבשמים. מקור שיטת ר' ירמיה הוא כך נראה, הירושלמי שנראה להלן. אך ראו המדרשים על דברי אברהם בסדום "השופט כל הארץ לא יעשה משפט" שקרא תיגר גם על מלכותא דרקיעא: "ר' נתן אומר: נאה לאלהים הדין שהוא שומרו ואינו נושא פנים שנאמר (ירמיה ט) כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ, שכן מצינו באברהם שעמד בעשר נסיונות ולא נשא (לו) פנים... אלא הוא היה מבקש מן האלהים שישמרו המשפט שנאמר (בראשית יח) השופט כל הארץ לא יעשה משפט" (שמות רבה ל טז). ראו דברינו [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#) בפרשת וירא. אז כנגד מלך בשר ודם מה היה אומר אברהם? סוף דבר, מדרש זה ממשיך לכאורה את דברי המשנה: מלך לא דן ולא דנים אותו – כפשוטו. ואנו עדיין שואלים: מדוע?

⁴ חכמים ממשיכים את הרעיון של ר' ירמיה ומחילים אותו על העם כולו (בניגוד למדרש תהלים הנ"ל). כוונת הקב"ה המקורית הייתה שהעם כולו יישפט ויונהג ישירות ע"י הקב"ה. אבל העם ביקש מלך. ראו המשך מדרש זה שם שעובר לדון בעצם בקשת העם למלך אם נכונה הייתה אם לא. וזה כבר עניין אחר ורבו על כך הפירושים. לענייננו, כשם שהרעיון האידיאלי שהעם כולו יישפט ע"י הקב"ה אינו מעשי ויש להקים מערכת משפט, ככתוב בפרשתנו: "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך", אז אולי גם בקשת דוד שהקב"ה הוא שישפוט אותו היא יפה ואידילית, אך איננה מציאותית וסופה שתגורם להשחתת השלטון. בקיצור, מדרש זה לא פותר לנו את הבעיה הבסיסית של הבנת היחס בין המלך ומערכת המשפט ועדיין אנו צריכים לתשובה פשוטה.

⁵ ובמקומות אחרים: קשטו - כפי ששגור אולי יותר בלשוננו היום, שמשמעותו: נקה ויישר את עצמך. לפני שאתה דורש מאחרים לעשות כן. ולפיכך אם לא דנים את המלך, אין הוא יכול לדו אחרים. האם אפשר שבמילה "קשט", אנחנו שומעים הד של המילה "קושטא" שפירושה אמת?

⁶ לבעל התלמוד ברור שאם המלך יכול (אפילו מצווה) לדון ולשפוט אחרים, מוכרח להיות שגם אפשר לדון אותו. יש אמנם למלך פריבילגיות רבות, אך הכלל קשטו עצמך הוא נורמה יסודית שעומדת מעל לכל, גם מעל מעמד המלך (ברור שהפסוק מצפניה הוא אסמכתא בלבד). המלך איננו עומד מעל לחוק. אין [פרא בסיליוס נומוס אנרפוס](#) ביהדות (דברינו בפרשת וירא). על משקל מה שאברהם אומר, אך בלשון קצת אחרת: השופט כל הארץ הוא עצמו לא יעמוד למשפט? הוא לא יציית לחוקים שהוא חוקק? אגב, בשני המקומות האחרים בהם מוזכר כלל זה בתלמוד (בבא מציעא קז ע"ב, ב"ב ס ע"ב) הדיון הוא על סדר הקדימויות, מי צריך

ישראל מאי טעמא לא? - משום מעשה שהיה. דעבדיה דינאי מלכא קטל נפשא (עבדו של ינאי המלך הרג בן אדם). אמר להו שמעון בן שטח לחכמים: תנו עיניכם בו ונדונונו. שלחו לו (לינאי): עבדך קטל נפשא (עבדך הרג אדם). שדריה להו (שלח להם את העבד לדין). שלחו לו: תא אנת נמי להכא (בוא גם אתה לכאן) - "והועד בבעליו ולא ישמרנו" (שמות כא כט). אמרה תורה: יבוא בעל השור ויעמוד על שורו.⁷ אתא ויתיב. אמר ליה שמעון בן שטח: ינאי המלך! עמוד על רגליך ויעידו בך. ולא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד, שנאמר: "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב". אמר לו: לא כשתאמר אתה, אלא כמה שיאמרו חבריך.⁸ נפנה (ינאי) לימינו - כבשו (הדיינים) פניהם בקרקע. נפנה לשמאלו - כבשו פניהם בקרקע. אמר להם שמעון בן שטח: בעלי מחשבות אתם. יבוא בעל מחשבות ויפרע מכם. מיד בא גבריאל וחבטן בקרקע ומתו. באותה שעה אמרו: מלך לא דן ולא דנין אותו, לא מעיד ולא מעידים אותו.⁹

ירושלמי סנהדרין פרק ב הלכה ג – שיטת הירושלמי, המשנה במקומה עומדת

"מלך לא דן ולא דנין אותו" - לא דן? והכתיב: "ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו" (שמואל ב ח טו)! ... אמור מעתה: היה דן הדין זיכה הזכאי וחיבב החייב. היה החייב עני, נותן לו משלו. נמצא עושה דין לזה וצדקה לזה. ... ולא דנין אותו, על שם: "מלפניך משפטי יצא" (תהלים יז ב).¹⁰

מדרש תנחומא (בובר) פרשת שופטים סימן ו – מלך דן ודנים אותו!

"לא תטה משפט לא תכיר פנים" - לעולם יהיו הדיינים רואין כאילו שכינה ביניהם, שנאמר: "בקרב אלהים ישפוט" (תהלים פב א). מכאן לבעלי דינים שינהגו אימה בעצמן ... אזהרה לחכם שלא יושב אצלו מי שאינו ראוי לדין ... מעשה באחד שהיה לו דין עם מלך ממלכי בית חשמונאי, בא ועמד לפני שמעון בן שטח. אמר לו: דין יש לי אצל המלך. אמר להם שמעון בן שטח לאותן הדיינים שהיו דנין עמו: אם משגר אני בשביל המלך, אתם מוכיחין אותו? אמרו לו: הן. שיגר בשבילו, ובא. נתנו את הכסא אצל שמעון בן שטח.¹¹ אמר לו שמעון בן שטח:

לעשות את הצעד הראשון. הדגש שם הוא על: קשוט עצמך תחילה. כאן השימוש בכלל הוא הרבה יותר מהותי ועקרונותי, אולי בדומה לביטוי: אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו. ואולי גם לפי הכלל שבדיני גיטין וקידושין, מסכת קידושין דף ו עמוד א: "כל שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהא לו עסק עמהם. ראו פירוש רש"י שם.

⁷ כך בדין שור שהרג אדם וחז"ל הרחיבו לעבד, ולא מצאנו מקור להרחבה זו.

⁸ כבר העירו רבים על קשיים בסיפור זה. החל מכך ששמעון בן שטח שהיה גיסו של ינאי המלך לא היה רשאי לשבת בדין זה וכלה בכך שבסה"כ ינאי גם שלח את עבדו לדין וגם בא בעצמו והדרישה של שמעון בן שטח מינאי שיעמוד על רגליו במהלך הדיון איננה לפי ההלכה ("אמר ר' יהודה בר' אלעאי: שמעתי שאם רוצה הדיין להושיב בעלי הדין - מושיב ובלבד שלא יהא אחד עומד ואחד יושב", דברים רבה ו בפרשתנו, שבועות ל ע"א וכן במקורות אחרים). ראו פירוש שטיינזלץ בסוגיה בסנהדרין שם, תוספות, והר"ן על אתר שלא מהסס לומר: "ואני אומר שאפשר שר' שמעון טעה בהא, שלא היה לו לביישו ולומר שיעמוד על רגליו, אחר שהוא מלך". שמעון בן שטח מצטייר כאן כדמות חזקה המייצגת את ההלכה ומצפה שהכל יישמעו לה. כך גם במעשהו של תליית הנשים המכשפות באשקלון (סנהדרין פרק ו משנה ד). אבל גם שילם מחיר טראגי על קו הלכתי זה, במות בנו כשהעידו שני עדים כנגדו, גם כשהודו לבסוף שהיו עדי שקר (ירושלמי סנהדרין פרק ו סוף הלכה ג וראו גם רש"י בסנהדרין בבלי מד ע"ב).

⁹ מסקנת הגמרא היא ברורה ובניגוד למשנה: בעיקרון, מלך דן ודנים אותו. וזה מסתדר עם פסוקים רבים בנביאים בהם נראה שמלכים דנו כפי שהבאנו לעיל. הנביאים תובעים מהם לזון ולשפוט את העם ובה בעת דנים ומוכיחים אותם על מעשים לא נכונים שעשו (אבל בפועל לא היה מי שידון אותם משפטיית). אלא שבתקופה מאוחרת, בבית שני, בה אין כבר מלכים לבית דוד ואולי כבר במלכי ישראל בבית ראשון שחלקם אמנם נמשח ע"י נביאים כמו אליהו ואלישע, נתקנה התקנה שמלך לא דן ולא דנים אותו, מפני אימת המלכות. זאת ועוד, יש לשים לב שפה לא מדובר ב"מלכי ישראל" סתם, אלא במלכי בית חשמונאי שהיו כוהנים ועברו על הפסוק: "לא יסור שבט מיהודה" (רמב"ן בראשית מט י בשם הירושלמי) ואין גם נביא שימשח את המלך. מלכי בית חשמונאי הם בעצם כוהנים - וכהן, אפילו כהן גדול, דן ודנים אותו כפי שראינו לעיל (סנהדרין פרק ב משנה א). וכבר דרשו חכמים מינאי לבחור בין כתר כהונה וכתר מלכות ולא לאחוז בשניהם (קידושין סו ע"א).

¹⁰ מהלך הסוגיה בירושלמי קצת קשה להבנה (ראו המפרשים שם), אבל נראה שהוא כך: הוא פותח, בדומה לבלב, בשאלה: מלך לא דן? והרי מצאנו שדוד היה עושה משפט וצדקה, היינו דן (הבבלי מביא פסוק אחר, מירמיהו). מתוך הירושלמי שדוד היה בבחינת "קצין, שוטר ומושל" (ראו דברים רבה בראש פרשתנו על הפסוק: "לך אל נמלה עצל") ועושה צדקה בכך שהיה מסייע בביצוע הדין, אפילו נותן מכיסו אם אין לחייב ממה לשלם, אבל לא יושב כדין בדין. בדומה לכך אומר מדרש תנחומא בובר בפרשתנו: "ואף יהושפט כיון שהחזק במלכות, לא נתעסק אלא בעסקי הדין. שנאמר: ויתחזק על ישראל - שנתחזק ומינה את הדיינים". המלך אחראי על קיום וחיוזק מערכת המשפט ועל ביצוע גזרי הדין (בדומה למשרד המשפטים בימינו שהוא חלק מהרשות המבצעת). אבל אין הוא אישית יושב במשפט. ראו הפסוק המלא בשמואל ב ח טו: "וימלך דוד על־פְּלִי־שָׂרָאֵל וַיְהִי דָוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וְצִדְקָה לְכָל עַמּוֹ". דוד כמלך היה אחראי לקיום מערכת המשפט. ההמשך בירושלמי הוא שלא דנים את המלך בשל הפסוק בתהלים: "מלפניך משפטי יצא", כפי שכבר ראינו בדברים רבה לעיל. נראה בברור שהירושלמי הוא הבסיס לשיטת ר' ירמיה בדברים רבה לעיל. שניהם מציגים שיטה ברורה כנגד שיטת הבבלי ולפיה המשנה בסנהדרין מובנת כפשוטה: מלך לא דן ולא דנים אותו, לא מעיד ולא מעידין אותו - מסיבות אידיאליות או פרקטיות ואין הבדל בין מלכי בית דוד ושאר מלכים. ומי יעמוד כנגד המלך אם יחטא מלבד דין שמים? הנביא, דעת הקהל, התקשורת ... אבל לא מערכת המשפט.

¹¹ ינאי התיישב ליד שמעון בן שטח באופן מתריס. לא כנידון ואפילו לא כעד, אלא כשופט, ליד אב בית הדין. כסא = מלכות.

עמוד על רגליך ותן את הדין. אמר לו (המלך): וכי דנין את המלך? פנה לימין וכבשו הדיינין את פניהם בקרקע, פנה לשמאלו וכבשו את פניהם בקרקע. בא המלאך וחבטן בקרקע עד שיצתה נשמתן. מיד נזדעזע המלך, אמר לו שמעון בן שטח: עמוד על רגליך, ותן את הדין. כי לא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם. מיד עמד על רגליו, ונתן את הדין.¹²

מכאן שיהיו בעלי דינין נוהגין אימה בעצמן, כביכול להקב"ה דנין. שכך אמר יהושפט לדיינין: "דעו [מה אתם עושים], כי לא לאדם תשפטו כי לה' (דברי הימים ב יט ו). אמר ר' חמא בר חנינא: בוא וראה, אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, שבשר ודם דן לבוראו.¹³ אמר הקב"ה לדיינין: היו נוהגין אימה בעצמכם כאילו דנין אותי.¹⁴

אגדת בראשית (בובר) פרק ו סימן א – מלפניך משפט כולנו יצא

"תפילה לדוד שמעה ה' צדק" (תהלים יז א) ... דוד מתפלל באומנות. האיך? "תפלה לדוד שמעה ה' צדק", אמר הקב"ה: עד מתי אתה מתפלל? אמור צרכיך מה שאתה צריך, הרי אמרת: "שמעה ה' צדק". אמר לו: חייד, כל אלו שאמרת בשביל דבר אחד: "מלפניך משפטי יצא". למה? שאמרת: "אשר נשיא יחטא" (ויקרא ד כב), נשיא שאין על גביו מושל אלא ה'. הואיל שאין על גבי מושל אלא אתה דן אותי, "מלפניך משפטי יצא".¹⁵

ירושלמי ברכות פרק א הלכה ה – המלך מרכין ראשו בתפילה

"אלו ברכות ששוחין בהן: בראשונה תחילה וסוף ובמודים תחילה וסוף.¹⁶ השוחה על כל ברכה וברכה מלמדיו אותו שלא ישחה".¹⁷ רבי יצחק בר נחמן בשם ר' יהושע בן לוי: כהן גדול שוחה על סוף כל ברכה וברכה, המלך ראש כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה. ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי: המלך משהוא כורע אינו נזקף עד שהוא משלים כל תפילתו. מאי טעמא? "ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה' את כל התפילה ואת כל התחינה הזאת קם מלפני מזבח ה' מכרוע על ברכיו" (מלכים א ח נד).¹⁸

שבת שלום מחלקי המים

¹² מדרש זה מציג את הסיפור של העימות בין שמעון בן שטח ובין המלך החשמונאי (לא מוזכר שמו!) באור אחר לגמרי מזה שבמשנה ובגמרא בבלי במסכת סנהדרין לעיל – מלך דן ודנים אותו. ומה גם שעל פניו נראה שמדובר כאן בדיני ממונות ולא בהריגת אדם ושבח גדול לינאי. לפנינו לכאורה דוגמא נוספת של **אגדה סותרת הלכה** (ראו דברינו במיוחדים). הדרשן שדורש את הפסוקים בפרשת שופטים על חשיבות הדין, לכאורה נסחף ולא חש להלכה. לא כמסקנת הבבלי לגבי מלכי ישראל ולא כירושלמי ור' ירמיה. (אפשר להתפלל ולומר שמלכי בית חשמונאי הם בעצם כהנים, שהתנהגו כמלכים, וכהנים אכן דנים אותם, אך לא נראה שמה שעומד בבסיס דרשת תנחומא, ראו ההפך בגמרא קידושין סו ע"א שאמרו לינאי: "רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרון"). האם מדרש זה מציג אסכולה שלישית לפיה המלך רשאי למחול על כבודו ולהעיד ואפילו לעמוד לדין?

¹³ ראו דברינו **אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו** בדפים המיוחדים, שם הזכרנו דרשה זו בחברה טובה של מדרשים דומים.

¹⁴ סיומת זו של תנחומא אולי חוזרת בכל זאת לשיטת הבבלי שמלך דן ודנים אותו ואין סתירה בין דרשת האגדה וההלכה. ראשית, הרי התלמוד הבבלי הופך למעשה את דין המשנה. הנורמה היא כמלכי בית דוד שמלך דן ודנים אותו והמשנה מייצגת את מה שנקבע כהלכה למעשה, רק בגלל זרועים הקשה של מלכי בית ישראל (בית חשמונאי בבית שני!). הדרשן בתנחומא זורם עם הנורמה הערכית-עקרונית שמלכי בית דוד מייצגים, ולשם כך מוכן אפילו לשבח את ינאי ולהציבו כמופת. זאת ועוד, אם הדיינים דנים כביכול את הקב"ה (בית דין נקרא א-להים), קל וחומר שהם יכולים לדון גם את המלך שבמקרה הטוב, בא מכוחו של הקב"ה. מדרש תנחומא דורש את הפסוקים שבראש פרשת שופטים ואולי יש כאן גם העמדה של אימת הדיינים מול אימת המלך שאמנם נאמר בו "שתהא אימתו עליך" ואינו יכול למחול על כבודו, אבל אימת הדיינים וכבוד שמים הם גבוהים וחזקים יותר.

¹⁵ כך דוד כמלך וכפי שראינו בירושלמי ובמדרש דברים רבה לעיל. ובימי הסליחות והרחמים המתקרבים עומדים כל בית ישראל שהם כבני מלכים ומבקשים מהקב"ה: מלפניך משפטנו יצא. ראו דברינו **מלפניך משפטנו יצא** ביום הכיפורים. ועל דוד שיועד להתפלל באומנות, ראו ויקרא רבה ה ח על האריס והאשה שיודעים לשאול כהוגן, בדברינו **יודעים לרצות את בוראם** ביום כיפור.

¹⁶ שוחה הוא מתכופף או מרכין ראשו ואולי כל פלג גופו העליון. ויש לעשות כך בברכה הראשונה של תפילת עמידה, בתחילתה ובסופה, וכן בברכת מודים. ולהלכה ראו רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ה ושולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן קיג, שם הפועל הוא כר"ע.

¹⁷ עד כאן לשון תוספתא ברכות פרק א הלכה ח.

¹⁸ ראו מקבילה בבראשית רבה לט יב, פרשת לך לך על הפסוק: "ונברכו בך כל משפחות האדמה", היינו שיכרעו בך לפניך. ושם יש הבחנה בין כריעה ובין פריכה. בחרנו לסיים דף זה בהלכה, בפרט לשיטת ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי שהמלך שוחה לאורך כל התפילה. ושתי הגישות יכולות למצוא כאן סעד. מחד גיסא, הנה המלך מרכין ראשו שלוש פעמים ביום ושוחה כל תפילתו אל מול הקב"ה – הוא שמצווה על הדיינים ונוכח בהם. מאידך גיסא, ניתן לטעון בדיוק ההפך. שחייה זו אל מול הקב"ה משמעותה שרק הקב"ה ישפוט אותו. והרי זו בדיוק מחלוקת הירושלמי והבבלי בפירוש הפסוק: "מלפניך משפטי יצא". ואנו מכירים נביאים שעמדו מול מלכים בעוז להוכיח אותם כמו נתן מול דוד, אליהו מול אחאב ועוד. אבל זו הייתה שפיטה מוסרית ולא בדין ומשפט.